

Kritika buržoáznej filozofie

REVIZIONISTICKÉ CHÁPANIE PRAXE A LENINOV FILOZOFICKÝ ODKAZ

VASKO KUSIN, Ústav marxizmu-leninizmu UK, Bratislava

KUSIN, V.: The Revisionist Conception of Practice and Lenin's Philosophical Heritage. *Filozofia* 37, 1982, №. 5, p.

In interpreting the philosophical heritage of Marx in the question of basic characteristic of Man as a practical, active, productive being, the contemporary philosophical revisionism and bourgeois marxology make effort to show ideologic-methodological dissonance in the presentation of the content of the category „practice“, as made by Lenin. It is this category which is reputed to set the demarcating line between the so called „anthropologic humanism“ of Marx and the metaphysical materialism, revived by Lenin's mechanistic theory of reflection, which allegedly found its methodologic substantiation in the category „practice“. In order to „prove“ the dissention of standpoints between the classics of Marxism-Leninism in this category, the philosophical revisionism sets its aim to distort the real content of the category „practice“ fundamentally and in an artful way.

This may be traced up especially in the striving of philosophical revisionism to overestimate the constitutive character of practice and to interpret it as subjective activity, not determined by socio-class relationships where the subjective and free activity, excluding human work, is dominating. The further unfolding of this category along the lines of philosophical heritage of the classics of Marxism-Leninism is possible only under the presumption that the category „practice“ is conceived as the unity of subjectivity, objectivity, freedom and social determination.

Prakticky činný tvorivý rozmer človeka predstavuje jeden z jeho základných určení; prostredníctvom neho možno metodologicky zdôvodniť ideu sebakonštituovania a sebarozvíjania človeka z dialektickomaterialistických pozícií v súlade s pozitívnymi výdobytkami ostatných vied o človeku. Súčasne však možno toto určenie človeka povýšiť na metodologický princíp, ktorý rozhodne stmeluje, ale súčasne aj stimuluje riešenie tejto problematiky aj v inej oblasti spoločenskovednej analýzy človeka (psychológia, sociológia, pedagogika atď.).

Stmeluje v tom, že filozofický výskum problematiky človeka orientuje na analýzu tých foriem ľudských aktivít (a tých sfér života človeka), ktoré sú z hľadiska formovania, rozvíjania ľudskej podstaty základné a rozhodujúce. A stimuluje v tom, že vyzdvihnutím filozofického princípu činnej podstaty človeka bola sformulovaná kategória praxe, ktorá najhlbšie identifikuje povahu človeka a jeho dejín a ktorá v týchto súvislostiach aj poskytuje jednotný, najspoločnejší a najúčinnější metodologický postup.

Možno v týchto súvislostiach povedať, že metodologická a svetoná-

zorová účinnosť tejto kategórie v pojmovo-kategoriálnom systéme spoločenskovedných disciplín, zameraných na výskum problematiky spojenej s človekom, sa prejavuje predovšetkým ako výrazný gnozeologický pokrok, ktorý v plnom zmysle slova možno zaznamenať až dialekticko-materialistickým vymedzením obsahu kategórie praxe.

V tých najvšeobecnejších súvislostiach — k tejto otázke sme sa vyjadrili už vo viacerých štúdiách — a v zhode s odkazom klasikov kategórie praxe implikuje chápanie človeka ako bytosti predmetno-spoločenskej, prakticko-pretvárajúcej a sebarozvíjajúcej sa; vo vzťahu k prírode vystupuje človek ako jej „modifikujúci faktor“, ako subjekt premeny prírody na „svet sociálnej predmetnosti“. Prax je teda vyjadrením spôsobu predmetného jestvovania človeka, spôsobu, ktorý je vyjadrením jeho podstatných určení ako aktívneho, cieľavedomého spoločenského subjektu.

Kategória praxe takto umožňuje správne pochopiť problém jednoty prírody a človeka (spoločnosti) a v rámci tejto jednoty umožňuje pochopiť aj dialektiku vývinu vedomia, jeho materialistickú súvislosť s celkom predmetno-praktických foriem činnosti ľudí.

Boli to Marx a Engels, ktorí materialistickú súvislosť vedomia a predmetných aktivít, t. j. praxe povýšili na základnú metodologickú smernicu. Ich revolučný význam je v tom, že ukázali na spôsob, akým je možné (a nevyhnutné) meniť a zmeniť vedomie ľudí, ako ho „demystifikovať“ a odhaliť tak „iluzórnosť“ jeho samostatnosti a nezávislosti: „Zmena vedomia, odtrhnutá od vzťahov — čo pestujú filozofi ako svoje povolanie, t. j. ako *remeslo* — je sama produktom existujúcich vzťahov a ich súčastí. Toto pomyselné povznesenie sa nad svet je ideologický výraz nemohúcnosti filozofov voči svetu. Prax usvedčuje ich ideologické vystatovanie dennodenne zo lži...“ [6, s. 333]

I.

Buržoázna filozofia a súčasný filozofický revizionizmus v snahe narušiť jednotu marxizmu-leninizmu stavia do protikladu Marxovu filozofiu s filozofiou V. I. Lenina a demonštruje tento údajný „antagonizmus“ o. i. aj na ich „odlišnom“ poňatí kategórie praxe; pre Marxa sa táto kategória stala vraj prostriedkom prekonania nazeravého materializmu a vytvorenia tzv. „antropologického humanizmu“; pre Lenina sa kategória praxe stala vraj prostriedkom obhajoby mechanistickej teórie odrazu, ktorá je charakteristická pre metafyzický materializmus, pretože vylučuje možnosť aktívneho, tvorivého ľudského poznania. Sama je údajne prežitkom starého empirizmu a znižuje význam kategórie praxe, ako ho sformuloval Marx. Konštatujú, že Lenin v snahe zdôvodniť objektívny charakter poznania ustupuje zastaralej koncepcii empirizmu a nevenuje v tejto súvislosti dostatočnú pozornosť kategórii praxe v takom filozofickom význame, ako ho sformuloval Marx (Garaudy).

Revizionizmus a buržoázna marxológia v snahe vystihnúť „protirečivé“ stránky Leninovej filozofie násilne prekrúca Marxom sformulovanú kategóriu praxe predovšetkým so zámerom rafinovaným spôsobom ukázať na *nezjednotiteľnosť* stanovísk k tejto otázke; prekrútená interpretácia kategórie praxe, ako ju chápal Marx, potom prirodzene nekoresponduje s Leninovým filozofickým dedičstvom v tejto oblasti problémov.

Dezinterpretácia Marxovho chápania kategórie praxe môže v tých najvšeobecnejších súvislostiach vystupovať v niekoľkých základných postulátoch filozofického revizionizmu a v istom zmysle aj buržoáznej marxológie.

Prvý postulát absolutizuje konštitutívny charakter praxe.

Prax tu vystupuje ako základ objektívnej reality. Vyzdvihovanie konštitutívneho charakteru praxe smeruje tak v konečnom dôsledku k jednostrannému, subjektivistickému, ba až idealistickému chápaniu tejto kategórie. Jeho metodologickým dosahom je redukcia marxistickej (presnejšie Marxovej) filozofie (dialektického a historického materializmu) na „filozofiu činu“, „filozofiu človeka“, na údajne „pôvodný“ Marxov „antropologický personalizmus“ (9, s. 158), resp. redukciu objektívnej reality na ľudské dejiny (1, s. 66—68), kde dialektika prírody — zásluhou ideí antropocentrizmu — neexistuje; alebo ak existuje, tak potom vylučuje „... Marxovo chápanie človeka ako výrobcu celého sveta...“ (10, s. 28—29)

Spoločným menovateľom tohto postulátu je absolutizácia ľudského druhu a jeho schopností, absolutizácia ľudskej subjektivity cez predmetnú prax v tých súvislostiach, ktoré smerujú k popieraniam existujúcej (ontologickej) závislosti človeka od prírody. Inými slovami prax sa tu neskúma v súvislostiach vyplývajúcich z dialektickomaterialistickej odpovede na základnú filozofickú otázku.

Ako je všeobecne známe, Marx prostredníctvom kategórie praxe identifikuje človeka ako takú bytosť, ktorá síce „vytvára seba samu“ a produkuje predmety a podmienky svojej existencie, no iba v interakcii s prírodou a v súčinnosti s inými individuami. Marx teda prekonal idealisticko-antropologickú koncepciu človeka tak, že uznal *podmienenosť* tejto činnej stránky podstaty človeka konkrétne-historickou štruktúrou vzťahov k prírode a naopak. A kategóriu praxe v tejto súvislosti chápal v jednote s ideou priority vonkajšej prírody. (6, s. 44)

V *druhom postuláte* filozofický revizionizmus vyjadruje zámer interpretovať prax ako subjektívnu, sociálno-triedne nedeterminovanú činnosť a z nej vyplývajúce určenie podstaty človeka ako bytosti jestvujúcej v nadtriednych či nadhistorických súvislostiach, bytosti „univerzálnej“. (9, s. 108)

Ideové smerovanie takto pochopenej praxe sa nesie v znamení svetonázorovej neutralizácie, čím sa mala vyjadriť idea „univerzality“ človeka, ktorého spôsob existencie a fenomény, ktoré túto existenciu spre-

vádzajú — sloboda, tvorivá aktivita, odcudzenie atď. — majú nadtriedny charakter, jestvujú, resp. sa konštituuujú v nadtriednych či nadhistorických súvislostiach. Azda najvýraznejšie sa toto chápanie praxe a z neho vyplývajúce určenie človeka prejavilo v interpretácii takého fenoménu, akým je odcudzenie; interpretujúc odcudzenie ako „večný antropologický fenomén“, revizionizmus ignoruje tak základnú metodologickú požiadavku zdôvodniť historickú podmienenosť tohto fenoménu. Pravda, toto je možné len v súvislosti s uplatnením triedneho hľadiska v analýze človeka a sociálneho diania, najmä vo výrobnej, ekonomickej sfére. Prítomnosť heglovského chápania tohto fenoménu odcudzenia, ktoré človek „produkuje“ v akomsi „... jedinečnom akte svojej vlastnej afirmácie ako ľudská bytosť“ (1, s. 103), prirodzene znemožňuje túto analýzu uskutočniť v oblasti spoločenskej výroby. Odvolanie sa na Marxa, že on nevidí zmysel zrušenia odcudzenia vo výrobe (15, s. 146), je vlastne zanedbávaním (resp. falzifikovaním) jeho vlastného kritického stanoviska v tejto otázke voči Feuerbachovmu abstraktnému humanizmu, vyjadrujúcom stanovisko „vyššieho nazerania a pomyselného vyrovnávania v rode...“ (Marx).

V *treťom postuláte* ide o zámer zredukovať štruktúru praxe len na čistý akt tvorenia, na tvorbu a slobodu, ktorá stojí v protiklade k práci a vylučuje ju.

Ako je známe, klasici pod pojmom spoločenskej a historickej praxe ľudstva rozumeli produktívnu činnosť, prácu, ktorá je vyjadrením činného osvojovacieho procesu a prejavu človeka. Marx napríklad v tejto súvislosti konštatuje, že „... celú tzv. svetovú dejinu sú iba utváraním človeka prostredníctvom práce“ (7, s. 102—103) a utváranie „... piatich zmyslov je dielom celých doterajších svetových dejín...“ (7, s. 99) O revolučnom a tvorivom význame práce — ako základný a určujúci komponent praxe — hovoria klasici na viacerých miestach svojich textov; prirodzene, otázku jej tvorivého a slobodného charakteru spájajú s historicko-sociálnymi podmienkami, s úrovňou výrobných síl a s povahou spoločenských vzťahov, so stupňom technizácie a racionalizácie praktického prejavu spoločnosti, resp. ľudstva ako svetového subjektu.

Dialekticky celistvým vyjadrením mnohotvárnosti činného prejavu človeka je prax ako zjednocujúci proces dejín a prírody, človeka a sveta. No hovoriť o dialektickej celistvosti ľudských aktivít znamená mať na mysli proces permanentného vzájomného prenikania, vzájomného sprítomňovania daných, v istom činnom procese prevládajúcich dimenzií, aspektov či vlastností (resp. stránok), foriem ľudskej činnosti. Ak je toto konštatovanie prijatým metodologickým východiskom, potom obsah samotných pojmov práca, tvorba nemal by byť protirečivý, resp. nebolo by možné hovoriť o „dualizme“ práce a tvorby, pretože v princípe ide len o *jednu*, t. j. ľudskú činnosť; v rozličných historicko-sociálnych podmienkach je viac či menej tvorivá a slobodná, mechanicky jednotvárna, fyzicky vyčerpávajúca, sociálne vynútená, ľudskú dôstojnosť povznáša-

júca alebo degradujúca človeka na úroveň „pracujúceho živočícha“. V podstate toto súvisí so stupňom „sociálnej vynútenosti“, s mierou technizácie a racionalizácie pracovného procesu, s úrovňou humanizačno-emancipačného procesu, ktorý stanovuje hranice prítomnosti „tvorivého“ a „netvorivého“, slobodného a determinujúceho v pracovnom procese. Preto napríklad, keď používame pojem „práca“ a „tvorba“ vo vzťahu ku kategórii praxe, nevklíňujeme medzi ne antagonizmus, ich chápanie nezakladáme na myšlienke vzájomného popierania či vylučovania sa. V princípe neexistuje tvorba „ako taká“, ako „čistá tvorba“; existuje len tvorivá alebo menej tvorivá práca ako cieľavedomá činnosť človeka; totiž prítomnosť cieľavedomosti (raciónálnej zameranosti subjektu na predmet pôsobenia, osvojenia atď.) predpokladá — a to nevyhnutne — prítomnosť tvorivej iniciatívy, „kvalitu“ subjektívnych dispozícií človeka — tvorcu, ktorá sa prejaví v zhode, dialektickom súlade s povahou osvojovaného či modifikovaného predmetu.

Iba v súvislosti s cieľavedomo konajúcim subjektom možno hovoriť o tvorivom a racionálnom, resp. slobodnom charaktere ľudskej činnosti. Čím vyšší stupeň cieľavedomosti (t. j. nežiteľnosti, integrovanej súčinnosti indivíduí), tým má ľudské konanie tvorivejšie, kvalitou revolučnejšie a „racionálnejšie“ charakter.

Činný subjekt, zapojený do pracovného procesu, vystupuje súčasne ako pretvárajúci subjekt, jeho životný proces — historicko-spoločenská prax — je pretvárajúcim procesom, voči ktorému všetko ostatné v prírode je netvorivé. V praxi si ťažko možno predstaviť, aby sa v procese uvedomelej ľudskej činnosti navzájom vylučovali práca a tvorba, práca, tvorba a sloboda, t. j. aby uvedomelá činnosť bola len „čistou prácou“ ako existenčnou nevyhnutnosťou, bez tvorivého, vynaliezavého pričinenia človeka, bez určitej „hry“ jeho bytostných síl, bez istej realizácie jeho individuality, jeho osobnostných dispozícií, fyzických a duchovných síl atď.

Prítomnosť jednej stránky (formy) činnosti v druhej, ich vzájomná podmienenosť sú základným stimulom pokroku. A ich perspektíva? Práca, ktorá vlastným historickým vývojom prerástla do kultúry, zrodila civilizáciu a povyšuje ju na čoraz vyššiu úroveň prejavu ľudskej špecifickosti vo vzťahu k prírode. *Ľudstvo* na ceste civilizačného vzostupu prostredníctvom práce, jej racionalizácie a technizácie, produktivity a vzrastajúcej cieľavedomosti (integrovanej súčinnosti) uvoľňuje čoraz širší priestor pre tvorivú aktivitu a slobodnú existenciu.

Ak však predsa uvažujeme o istom „protiklade“ medzi prácou a tvorbou, tak iba v súvislostiach s historicko-sociálnym charakterom tých foriem ľudských aktivít, ktoré sú na istom stupni vývinu spoločnosti (spravidla ide o sociálno-triedny charakter spoločnosti) relatívne potláčané či uprednostňované, no v princípe sa navzájom nikdy nenegujú. Preto nemožno súhlasiť s názorom, že práca stála vždy proti tvorbe, že ju popierala či negovala: „...Ľudstvo vynaložilo väčšiu časť svojho

života na prácu a práca je pritom negáciou tvorby práve tak ako tvorba negáciou práce...“ (12, s. 624)

Práca a tvorba ako základné komponenty praxe sú historicky podmienené. Na túto skutočnosť ukázal Marx, keď konštatoval: „Keď sa spoločenské protiklady celkom zrušia, nadobudne — vďaka tomu ako skutočná spoločenská práca — celkom inú, slobodnejšiu povahu...“ (8, s. 211)

Avšak aj v súvislosti práce a slobody treba mať na zreteli ich vzájomnú historickú spätosť. Ako nevyhnutné komponenty praxe sa navzájom podmieňujú. Z tohto hľadiska redukovať prax len na jeden komponent, zložku, stránku, určenie, t. j. na slobodu, resp. na tvorbu znamená značný metodologický nedostatok analýzy kategórie praxe a s tým súvisiaceho určenia človeka. Preto nemožno úplne súhlasiť s takým jednostranným pohľadom na kategóriu praxe, s akým sa stretávame v tvrdení, že „...neexistuje prax bez slobody, ani slobodná ľudská existencia, ktorá by nebola praxou“. (10, s. 128) Už len preto nie, lebo z povedaného tvrdenia vyplýva, že prax je sloboda a tvorba, pričom tvorba [a teda aj sloboda] neguje prácu. Práca tu vystupuje ako to, čo je na „druhej strane“ tzv. „slobodnej praxe“, t. j. takej praxe, ktorá sotva má čo spoločné s prácou.

Na toto teoretické stanovisko nadväzuje ďalší postulát; demonštruje snahu filozofického revizionizmu stotožňovať prax — vychádzajúc z existencializmu — s poznaním, s duchovnou aktivitou, projektom. Z týchto pozícií potom vznášajú obvinenia na adresu Leninovho chápania praxe, v ktorom dal údajne do protikladu tzv. „gnoseologický aspekt“ skúmania človeka s tzv. „antropologickým aspektom“; tento protiklad v prístupe k problematike človeka vyúsťuje údajne do dualizmu vďaka Leninovej iniciatíve rozvíjať Engelsom sformulovanú základnú filozofickú otázku. Ide o dualizmus, ktorý Marxov „naturalizmus-humanizmus“ vraj vylučuje. (10, s. 6—67)

Ako vyplýva z analýzy nesprávnych názorov na kategóriu praxe, tieto postuláty, usilujúc zredukovať pôvodný dialektickomaterialistický obsah tejto kategórie na niektorú z jej významných stránok či vlastností, spolu úzko súvisia, prelínajú sa. Ich spoločným menovateľom je značná metodologická nedôslednosť. Spočíva v nedostatočnom zohľadnení (výskumu) sociálno-triednych zápasov a tých protirečení, ktoré človeka (i samotnú spoločnosť) poznávajú, určujú, „hnetia“. Spočívajú — ešte výraznejšie — v zredukovaní sociálno-triednych protirečení na *abstraktné antropologické protirečenie medzi „druhovým človekom“ a jeho dielom*, v ktorom sa ako „druhový človek“ síce utvrdzuje v „jedinom akte vlastnej afirmácie“, no utvrdzuje sa v princípe ako odcudzená bytosť. V tejto súvislosti ignorovanie kvalitatívne nového historického typu spoločenskej praxe (výstavba socializmu a komunizmu) a jej revolučného subjektu — proletariátu — zákonite vedie k nesprávnym

stanoviskám nielen v oblasti teoretických reflexií, ale aj v konkrétnych praktických postojoch.

Tento metodologický postup v dezinterpretácii Marxovho chápania kategórie praxe prirodzene *nekorešponduje* s Leninovým filozofickým dedičstvom v tejto oblasti problémov. Úsilie revizionizmu rafinovaným spôsobom ukázať na údajnú neujednotiteľnosť stanovísk v tejto otázke má preto svoju logiku.

II.

Aké je však skutočné stanovisko V. I. Lenina k otázke praxe?

Ako vyplýva z jeho filozofického odkazu, kategóriu praxe rozvíjal, obohacoval jej obsah stanovený Marxom so zreteľom na tieto základné okruhy problémov:

V prvom Lenin zameriava pozornosť na gnozeologický (verifikačný) aspekt praxe a na riešenie základnej filozofickej otázky:

V druhom sleduje „antropologicko“-materialistický aspekt praxe.

V treťom sa zameriava na sociálno-pretvárajúci aspekt praxe, kde bola azda najvýraznejšie potvrdená vedecká pravdivosť a revolučná účinnosť ideí marxizmu-leninizmu.

Analýzou Leninom rozpracovaných hľadísk kategórie praxe možno najvýraznejšie dokázať *neopodstatnenosť* načrtnutých metodologických postupov filozofického revizionizmu. Treba však poznamenať, že tieto okruhy problémov, na ktoré V. I. Lenin sústredil pozornosť, úzko spolu súvisia, prelínajú sa, takže možno ich od seba „oddeliť“ iba v rovine teoretických abstrakcií. Hoci u Lenina ťažiskom skúmania tejto kategórie je aspekt ontický, historický, vyjadrujúci ideu tvorby dejín (známa Leninova analýza živelného a uvedomelého robotníckeho hnutia, teória a prax strany nového typu, príprava a organizácia VOSR), my sa sústredíme na tie otázky Leninovho chápania praxe, v ktorých prevažuje predovšetkým gnozeologický aspekt.

Zameraním pozornosti na gnozeologický aspekt praxe Lenin kladie dôraz na relatívnu samostatnosť poznania, ktoré nie je v „otrockom“ postavení vo vzťahu k praxi, orientuje, usmerňuje prax. Avšak Lenin *neabsolutizuje* prelínanie poznania s praktickou činnosťou a neignoruje tak relatívnu samostatnosť oboch foriem aktivít. Dialektiku praxe a poznania rieši z dialektickomaterialistických pozícií. Myšlienka, že „Hľadisko života praxe musí byť prvým a základným hľadiskom teórie poznania“ (2, s. 125), je axiómou a súčasne imperatívom v marxisticko-leninskej filozofii: „Prax človeka, ľudstva je overením, kritériom objektivity poznania.“ (3, s. 221)

V tomto noetickom stanovisku praxe je tak obsiahnutá:

1. Metodologická smernica pre zdôvodnenie jednak idey objektivity poznania, jednak historickej podmienenosti tejto objektivity, ktorá je daná dynamikou praxe, jej historickými typmi a formami. Nazdávame

sa, že práve v jednote týchto dvoch stránok poznania má dynamický, seba prekonávajúci, vzostupný charakter, nakoľko vyviera z dynamiky (otvorenosti) praxe a dialektického uchopenia predmetu. Túto skutočnosť vyjadril V. I. Lenin takto: „... Všetku ľudskú prax treba použiť na úplné „definovanie“ predmetu aj ako kritérium pravdy, aj ako praktické meradlo *spojitosti* (podč. V. K.) predmetu s tým, čo človek potrebuje.“ (4, s. 245) Poznamenávame, že v danom Leninovom stanovisku je vyjadrená i sociálno-triedna podmienenosť poznania, pretože „meradlom *spojitosti*“ sú potreby determinované historicko-sociálnymi faktormi a z nich vyplývajúcimi súvislosťami.

Spájanie praxe ako verifikačného prostriedku s historicky podmienenými potrebami, ktorých zohľadnenie má znamenať *dialektické vy-stihnutie predmetu*, predstavuje významný metodologický obrat v dialektike poznania predovšetkým v tom, že objavuje *súvislosť* medzi konkrétnosťou pravdy a jej začlenením do určitého historického rámca; prax tu vystupuje vo funkcii — slovami Lenina — „meradla *spojitosti* predmetu s tým, čo človek potrebuje“ (prirodzene, nie v tých súvislostiach, ktoré smerujú k pragmatickému poňatiu praxe). Prax teda determinuje nie iba poznanie v jeho všeobecnosti (jeho úroveň a účinnosť), ale aj jeho predmet, cieľ a jeho realizáciu.

Vyzdvihovanie kategórie praxe vo vzťahu k poznaniu nie je však nejakou mystifikáciou, ako by sa na prvý pohľad mohlo zdať. Lenin v tejto súvislosti aj konštatuje; „... nesmieme zabúdať, že kritérium praxe nikdy nemôže v podstate *úplne* potvrdiť alebo vyvrátiť nijakú ľudskú predstavu. Aj toto kritérium je natoľko „neurčité“, že by nedovoľovalo ľudským poznatkom zmeniť sa na „absolútne“, ale súčasne je natoľko určité, aby viedlo neúprosný boj proti všetkým odrodám idealizmu a agnosticizmu.“ (2, s. 125)

2. Pri rozpracovaní noetickej stránky praxe vinie sa ako červená niť Leninov dôraz na *jednotu teórie a praxe*.

Teória, ktorá sa „vymkýňa“ reálnym možnostiam pozitívnej praktickej realizácie, ktorá nevyjadruje zákonitosti reálneho životného procesu, jeho dialektický vývin, resp. ktorá je jeho „znásilneným znetvorením“, samozrejme nemôže predstavovať vedecké poznanie.

Jednota teórie a praxe je daná v samej podstate ontotvorného dialektikomaterialistického chápania človeka. Proces praxe je procesom pretvárania sveta vôbec; tým, že svet pretvárame, súčasne ho i poznávame. Teda svet poznávame za predpokladu, že ho meníme.

Ak máme toto na zreteli, je evidentné, že poznanie s prakticko-pretvárajúcim procesom je v dialektickej spätosti a má dialektikomaterialistickú povahu. V. I. Lenin v súvislosti s tým konštatuje: „Činnosť človeka, ktorý si urobil objektívny obraz sveta, *mení* vonkajšiu skutočnosť, ničí jej určenosť (mení tie či oné stránky, kvality) a tým jej berie črty zdania vonkajškovosti a ničotnosti, robí ju súcnom samu osebe a samu pre seba (=objektívne pravdivou=).“ (3, s. 228)

Treba poznamenať, že v súvislosti s otázkou človeka Lenin túto ideu jednoty teórie a praxe premietol do problematiky jednoty gnozeologickej analýzy človeka; skúma — v súvislosti s kladením základov socializmu — praktickú činnosť ľudí v jednote s poznaním a pretváraním. To znamená, že proces sebavytvárania človeka neskúma izolovane a z gnozeologického hľadiska, bez zreteľa na tzv. „antropologické problémy“. Na toto upozorňujú sovietski teoretici: „S aktívnou, tvorivou, budovateľskou činnosťou človeka sú späté Leninove myšlienky o občianskom sebauvedomení a o ideovopolitickom a mravnom rozvoji osobnosti, o význame spoločenskej mienky v spoločnosti, jeho názory o neúprošnom boji so všetkými formami byrokratizmu a iné. To už nie je gnozeologická formulácia otázky o činnnej stránke subjektu... Je to taká formulácia a také teoretické riešenie otázky, v ktorom ide o činnú stránku subjektu, pritom nie o praktickú činnosť jednotlivých osobností, ale o zabezpečenie podmienok pre to, aby sa mohla prejavíť všestranná tvorivá činnosť *všetkých* členov spoločnosti, činnosť, ktorú určuje charakter a tempo sociálneho vývinu.“ (13, s. 109)

3. Leninova dialektickomaterialistická koncepcia jednoty teórie a praxe implikuje i chápanie samej teórie (ľudského poznania) ako jednu z foriem praktickej tvorivej činnosti. Treba však poznamenať, že poznanie (teória, vedenie) nie je na úrovni praxe; materialistický základ praxe spočíva v tom, že oproti duchovno-teoretickej činnosti má nielen prednosť všeobecnosti, ale aj bezprostrednej skutočnosti. (3, s. 191) Na základe toho je i Leninova teória odrazu dialekticko-materialistická. Preto treba kriticky hodnotiť názory považujúce túto teóriu za nemarxistickú: „Teória odrazu sa nevelmi zhoduje s Marxovým chápaním človeka ako bytosti praxe. Ak je človek skutočne slobodný, tvorivá bytosť praxe, ako môže byť jeho poznávací činnosť len čistým odrazom objektívnej skutočnosti?“ (11, s. 51)

Ak je človek bytosťou praxe a ľudská prax je v princípe slobodná tvorivá činnosť, v ktorej sa konštituuje spôsob jeho predmetného bytia, potom je takou iba v tom zmysle, že — oproti zvieraťu, ktoré, ako hovorí Engels, mení svet len čisto svojou prirodzenosťou — je cieľavedomou činnosťou (a teda cieľavedomým bytím). Vďaka tejto cieľavedomosti (ako formy pohybu hmoty na jej najvyššom vývojovom stupni) možno hovoriť o pretváraní a slobode. Sloboda sa konštituuje v pretváraní, nakoľko ide o vedomý proces. S oboje zložky — i sloboda, i konanie — existujú iba v súvislosti s vedomou činnosťou. V. I. Lenin pri tejto príležitosti hovorí: „Ľudské vedomie nielen odráža objektívny svet, ale ho aj tvorí.“ (3, s. 221) Ide o jednotný, vzájomne sa podmieňajúci proces ľudského poznávania a konania; je to jednota — obrazne povedané — rozumu a činu. Tento proces vo svojej dialektickej celistvosti je vyjadrením prakticko-pretvárajúceho, revolučno-humanizujúceho spôsobu existencie spoločenského individua. A práve tento proces v sebe integruje tvorivý a racionálny charakter ľudských aktivít.

Toto stanovisko vyvracia teda názory, že Leninova teória odrazu je na úrovni objektivismu starého materializmu. Azda najpresvedčivejšou argumentáciou sú slová V. I. Lenina o dialektickej povahe vzťahu bytia a myslenia, poznania a konania: „Poznanie je odrážanie prírody človekom. Avšak nie je to jednoduché, bezprostredné, totálne odrážanie, ale proces radu abstrakcií, tvorenia pojmov, zákonov, ktoré... *zahrnujú* podmienene, približne univerzálne zákonitosti večne sa pohybujúcej a vyvíjajúcej hmoty. Tu sú *skutočne* objektívne *tri členy*: 1. príroda; 2. ľudské poznanie; a 3. forma odrazu prírody v ľudskom poznaní a tou formou sú práve zákony, kategórie... Pravda je proces... Od subjektívnej idey človeka k objektívnej pravde cez prax (techniky).“ (3, s. 210) Lenin však pri rozpracovaní noetického hľadiska nestotožňuje prax s poznaním, ani ju nesubjektivizuje. (Poznanie, teória) nie je teda na úrovni praxe. Materialistický základ je v jej „rozmere“ bezprostrednej skutočnosti.

To však neznamená, ako sa nazdáva filozofický revizionizmus, že medzi oboma formami základných ľudských aktivít je priepasť, pretože — opäť slovami V. I. Lenina — vedomie „nielen odráža objektívny svet, ale ho aj tvorí“ (3, s. 221) a tvorí ho spôsobom cieľavedomej projekcie, v procese formovania stanovísk, názorov atď. „A formovať stanovisko, formovať názor nie je predsa nič iné ako názor tvoríť... a hoci tvorba názoru sa týka aj vedomia, týka sa aj *praxe* (podč. V. K.)... pretože odraz je už aj aktivita, spredmetňujúca jeho obsah.“ (16, s. 238—241)

Dialektická jednota oboch foriem ľudských aktivít (poznávacia a prakticko-pretváracia) na jednej strane a objektívne zákony prírody a spoločnosti na druhej strane — to je jednota daná dvoma formami objektívneho procesu: prírody a cieľu si kladúcej činnosti človeka, jednota, ktorá napokon aj z tohto hľadiska, ako ju chápe Lenin, neprípúšťa bezhraničnú „uvoľnenosť“ teórie odrazu.

4. Leninov dialektickomaterialistický prístup k týmto problémom zreteľne vyjadruje nevyhnutnú potrebu spájať poznanie s praxou, vedomie s materiálnym bytím (vedomé bytie). V tejto jednote spočíva napokon sám princíp aktívneho jestvovania človeka.

Treba však poznamenať, že kritérium revolučnej činnosti nie je iba úspech, resp. pragmaticky pojaté poznanie ako návod na úspech (resp. momentálny efekt). Kritérium revolučnej činnosti (a účinnosti) teórie je idea *objektívnej pravdy*. V polemike s machistami a pragmatikmi Lenin konštatuje: „Poznanie môže byť biologicky prospešné pre prax človeka, pre zachovanie života, zachovanie druhu len vtedy, keď odráža objektívnu pravdu nezávislú od človeka. Pre materialistu „úspech“ ľudskej praxe dokazuje zhodu našich predstáv s objektívnou povahou vecí, ktoré vnímame. Pre solipsistu „úspech“ je všetko, čo potrebujeme v praxi, ktorú možno skúmať oddelene od teórie poznania“. (2, s. 123)

Dôrazom na dialektickomaterialistickú súvislosť teórie a praxe, z ktorej „vyviera“, resp. v ktorej sa „konštituuje“ objektivita poznania

a jeho revolučná účinnosť, Lenin tak ukázal na nezlučiteľnosť machistickej či pragmatickej interpretácie praxe s jej dialektickomaterialistickým poňatím. Hovorí: „...pokladať pravdu za nástroj poznania znamená prechádzať v podstate k agnosticizmu, t. j. opúšťať materializmus. V tomto a vo všetkých ostatných otázkach sú pragmatici, machisti a empiristi z jednej ruže kvet.“ [5, s. 376—377]

5. Aj k otázke tzv. činnnej stránky subjektu Lenin pristupoval z dialektickomaterialistického hľadiska, ktorým bolo hľadisko praxe, t. j. hľadisko sebavytvárania, sebakonštituovania človeka. Pravda, u Lenina — rovnako ako u Marxa — prax neplní (teóriu praxe) metodologickú funkciu tzv. „konštitutívneho elementu“.

Otázku „činnorodej podstaty človeka“, ktorú vyjadruje kategóriou praxe, Lenin však rozvíjal v jednote s otázkou gnozeológie, avšak nie na úkor teórie revolučno-humánneho pretvárania sveta, kde problém človeka, jeho rozvoja je prirodzene otázkou prvoradou. Avšak iba skúmaním „činnnej stránky podstaty človeka“ z aspektu praxe a v jednote s gnozeologickými a sociálno-politickými otázkami možno problematiku človeka riešiť ako celostnú filozofickú koncepciu izolovane od subjektivismu, ktorý práve v chápaní človeka z pozície praxe ako „konštitutívneho elementu“ (antropocentrizmus) znemožňuje riešiť túto problematiku v dialektickomaterialistických súvislostiach. Myšlienka, ktorá ostatne pramení z chápania praxe ako „konštitutívneho elementu“ — že neexistuje nijaký iný svet okrem ľudského sveta, t. j. sveta (predmetnej) ľudskej subjektivity, ignoruje skutočnosť, že človek nežije iba vo svete vlastných aktivít, ale aj vo svete, ktorý je „produktom“ ne-subjektívneho, ne-historického, ale „zákonov pohybujúcej sa hmoty“.

Na toto upozorňoval V. I. Lenin na viacerých miestach svojho filozofického textu; deabsolutizáciou ľudskej subjektivity (cez predmetnú prax), ktorú Lenin vyjadril v dialektike hmoty a vedomia a v súvislosti so základnou filozofickou otázkou, vymedzil súčasne i základné metodologické vodidlo pre riešenie problému človeka (subjektu) reálneho, existujúceho v systéme historicko-spoločenských vzťahov, v určitej spoločensko-triednej štruktúre, ktorej je vlastný konkrétny historicko-sociálny typ praxe.

Inými slovami, z dialektickomaterialistických pozícií — a v zhode s Marxovým chápaním kategórie praxe — rozvíjali v nových historicko-spoločenských podmienkach problém činnnej stránky podstaty človeka, no rozvíjali ju v jednote s jej „zdrojom“ a v súvislostiach vyplývajúcich z prírodno-historickej determinovanosti tejto stránky podstaty človeka.

Proti redukovaniu podstaty človeka na jeho predmetnú prax, proti jeho subjektivizovaniu cez prax chápanú ako „ontologické východisko“ objektívnej reality Lenin zvädzal nekompromisný boj, pričom neignoroval tvorivú, revolučnú aktivitu ľudových mas, ktoré v úlohe „dejinného subjektu“ síce „produkurujú“ dejiny (sociálne prostredie, „svet sociálnej predmetnosti“), no produkujú nie „sami zo seba“ a „sami medzi sebou“.

„... Svet človeka — i prírodný, i sociálny — (pozn. V. K.) neuspokojuje človeka a človek ho chce svojim konaním zmeniť“ (3, s. 223), pričom objektívny svet „... ide svojou cestou a ľudská prax, majú pred sebou tento objektívny svet, naráža na prekážky „pri uskutočňovaní účelu“, ba i na „nemožnosť“...“ (3, s. 226)

Z povedaného ešte nesporne vyplýva, že Lenin, spájajúc kategóriu praxe (ľudskej predmetnej subjektivity) s prírodou a jej zákonmi, nestojí v protiklade s Marxovým chápaním človeka ako prakticko-pretvárajúcej a slobodnej bytosti.

Redukciu podstaty človeka na jeho predmetnú prax, jeho subjektivizovanie cez túto prax a ignorovanie determinujúcej ontologickej závislosti človeka od prírody (14, s. 84) Lenin podrobil kritike aj v súvislosti s kritikou teórie poznania empiriokriticizmu: „Prírodné vedy pozitívne tvrdia, že zem existovala v takom stave, keď ani človek, ani nijakej inej živej bytosti vôbec na nej nebolo a ani nemohlo byť. Organická hmota je jav neskorší, výsledok dlhého vývinu... fyzický svet existuje nezávisle od ľudstva a od ľudskej skúsenosti... fyzický svet existoval vtedy, keď nemohla existovať nijaká „sociálnosť“.“ (2, s. 65, 109)

Iba so zreteľom na toto stanovisko, ktoré v súvislosti s otázkou kategórie praxe a hmoty, človeka a prírody je potrebné povýšiť na základné metodologické vodidlo vo výskume človeka (a spoločnosti), možno z dialektickomaterialistických pozícií úspešne riešiť a v nových súvislostiach „domýšľať“ také závažné problémy (otázky), akými sú problémy ľudskej subjektivity, činnosti, slobody a „zákonov pohybujúcej sa hmoty“. Slovom, problémy človeka, jeho aktivít a vonkajšieho, predmetného sveta a miesta človeka v ňom. Leninov filozofický odkaz vo vymedzených súvislostiach a v jednote s filozofickým dedičstvom Marxa a Engelsa je pre našu filozofickú reflexiu nepostrádateľným zdrojom.

LITERATÚRA

1. KANGRGA, M.: Marx a teória odcudzenia. In: Človek a odcudzenie. Bratislava 1967.
2. LENIN, V. I.: Spisy 14. Bratislava 1958.
3. LENIN, V. I.: Filozofické zošity. Bratislava 1961
4. LENIN, V. I.: Spisy 5. Bratislava 1973.
5. LENIN, V. I.: Spisy 36. Bratislava 1958.
6. MARX, K., ENGELS, F.: Nemecká ideológia, Bratislava 1961.
7. MARX, K., ENGELS, F.: Malé ekonomické spisy. Bratislava 1966.
8. MARX, K.: Teória o nadhodnote II. Bratislava 1969.
9. MILIČ, V.: Idea odcudzenia a súčasná sociológia. In: Človek a odcudzenie. Bratislava 1967.
10. PETROVIČ, G.: Filosofie a marxismus. Praha 1968.
11. PETROVIČ, G.: Marxova filozofia a kategória pravdy. In: Spory o teórii odrazu. Bratislava 1969.
12. PETROVIČ, G.: Zmysel a možnosť tvorby. In: Filozofia, 1968, č. 8.
13. PETROSJANOVÁ, M. I.: Jednota gnozeologického, sociálneho a „antropologického“ aspektu problému človeka v leninizme. In: Lenin a filozofia. Bratislava 1970.
14. SIRÁCKY, A.: Sociálny svet človeka. Bratislava 1974.

15. SUPEK, R.: Humanizmus a naturalizmus. In: Človek a odcudzenie. Bratislava 1967.
16. TOPOLESKÝ, M.: Historické predpoklady a vznik teórie odrazu. In: Spory o teórii odrazu. Bratislava 1969.

РЕВИЗИОНИСТСКОЕ ПОНИМАНИЕ ПРАКТИКИ И ФИЛОСОФСКОЕ НАСЛЕДИЕ ЛЕНИНА

Васко Кусин

Современный философский ревизионизм и буржуазная марксология, интерпретируя философское наследие Маркса по вопросу об основном определении человека как практического, деятельного, творческого существа, выраженном категорией практики, стремятся, исходя из философских рефлексий В. И. Ленина, демонстрировать идейно-методологические расхождения и в интерпретации содержания категории практики. Это именно та категория, которая якобы проводит разграничительную линию между т. н. „антропологическим гуманизмом“ К. Маркса и метафизическим материализмом, оживленным механистической теорией отражения Ленина, которая в категории практики нашла якобы свое методологическое обоснование. Чтобы „доказать“ несовместимость точек зрения на эту категорию у классиков марксизма-ленинизма, философский ревизионизм поставил своей целью основательно и изощренным образом извратить подлинное содержание категории практики.

Отмеченный факт можно проследить прежде всего в стремлении философского ревизионизма абсолютизировать конститутивный характер практики, интерпретировать ее как субъективную, социально и классово недетерминированную деятельность, в которой доминирует свободная активность субъекта, исключаяющая труд. В духе философского наследия классиков марксизма категорию практики можно развивать далее лишь при условии, что мы будем усматривать в ней единство субъективности, предметности, свободы и социальной детерминированности.

REVISIONISTISCHE PRAXISAUFFASSUNG UND DAS PHILOSOPHISCHE VERMÄCHTNIS LENINS

VASKO Kusin

Wenn der gegenwärtige philosophische Revisionismus und die bürgerliche Marxologie Marxens philosophisches Erbe in der Frage der in der Praxiskategorie ausgedrückten Grundbestimmung des Menschen als praktisch tätiges schaffendes Wesen, interpretieren, bemühen sie sich in Anknüpfung an philosophische Reflexionen W. I. Lenins die ideell-methodologische Uneinheitlichkeit auch in der Interpretation des Inhalts der Praxiskategorie zu demonstrieren. Es ist gerade diese Kategorie, die angeblich die Demarkationslinie zwischen dem sog. „anthropologischen Humanismus“ des Karl Marx und dem metaphysischen Materialismus, der durch die leninsche Widerspiegelungstheorie belebt wurde, die angeblich in der Praxiskategorie ihre methodologische Begründung fand, darstellt. Damit der philosophische Revisionismus die Unvereinbarkeit der Positionen zu dieser Kategorie bei den Klassikern des Marxismus-Leninismus „beweist“, setzte er sich das Ziel einer raffinierten Verdrehung des wirklichen Inhalts der Praxiskategorie von Grund auf.

Die erwähnte Wirklichkeit kann man besonders im Bemühen des philosophischen Revisionismus entdecken, den konstitutiven Charakter der Praxis zu verabsolutieren und sie als subjektive, sozial-klassenmässig undeterminierte Tätigkeit zu interpretieren, in der die freie, die Arbeit ausschliessende Aktivität des Subjekts dominiert. Nur unter der Voraussetzung, dass wir in der Praxiskategorie die Einheit von Subjektivität, Gegenständlichkeit und sozialer Determiniertheit sehen, können wir in Intentionen des philosophischen Vermächtnisses der Klassiker des Marxismus-Leninismus diese Kategorie entwickeln.